

פרק כו

חג הסוכות

תוכנו של חג הסוכות מפורש בתורה במקומות רבים. בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא הוא קרוי "חג האסיף" (שמות כג, טז; לד, כב). נוסף על כך נאמר בפרשת משפטים, שזמנו הוא "באספך את מעשיך מן השדה" (כג, טז); וכעין זה נאמר גם בפרשת אמור (ויקרא כג, לט) ובפרשת ראה (דברים טז, יג). ומכאן, שחג הסוכות הוא חג בעל משמעות חקלאית; וישראל מודים בו לה, שבירך את הארץ ואת פירותיה.

תוכן זה של חג הסוכות בא לידי ביטוי גם במצוות המיוחדות לחג זה. מצות שמחה כתובה בחג הסוכות שלוש פעמים (ויקרא כג, מ; דברים טז, יד, טו); ואילו בחג השבועות היא כתובה רק פעם אחת (דברים טז, יא), ובחג המצות אין מצות שמחה כתובה בתורה שבכתב כל עיקר. שכן זמן אסיפת פירות הוא זמן שמחה. משום כך יש שמחה כבר בחג השבועות עם סיום שבועות הקציר; אך השמחה היא כפולה ומשולשת בחג הסוכות, כאשר נסתיים האסיף של כל פירות השנה. וכך אמרו חכמים: זמן שמחה הוא מחג השבועות ועד חג הסוכות (פסחים לו, ע"ב); וחג הסוכות עצמו קרוי "זמן שמחתנו".

גם מצות ארבעה מינים הכתובה בפרשת אמור (ויקרא כג, מ) קשורה, כנראה, לאופיו של חג הסוכות כחג האסיף; "ולקחת הד' מינים שבלולב היה לשמחם ולהודות לה' בעבור אסיפת התבואות" (אברבנאל).

תוכן אחר של חג הסוכות מתבטא, כנראה, במצות סוכה, המיוחדת לחג זה. מצוה זו כתובה בפרשת אמור, וטעמה בצידה: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג). ונראה מכאן, שחג הסוכות איננו רק חג בעל משמעות חקלאית, אלא הוא גם חג בעל משמעות היסטורית; והוא בא להזכיר לישראל את החסד, שה' עשה עמו במדבר, אחרי שהוציא אותו מארץ מצרים.

ועל פי הדברים האלה עלינו לומר, ששתי המשמעויות האלה של חג הסוכות באות לידי ביטוי גם בשני השמות שניתנו לו. שהרי הוא קרוי גם חג האסיף וגם חג הסוכות; כחג האסיף הרי הוא חג בעל משמעות חקלאית, ואילו כחג הסוכות הוא חג בעל משמעות היסטורית. ושני החגים האלה קשורים בדרכים שונות אל החגים שלפניהם. חג האסיף הוא המשכו הישיר של חג הקציר; שכן בחג הקציר ישראל מודים לה' שבירך את קציר השדות; ואילו בחג האסיף הם מודים לה' על כל הפירות, שהם אספו מן האדמה ומן האילנות. כנגד זה חג הסוכות הוא המשכו הישיר של חג המצות; שכן בחג המצות ישראל זוכרים את המצות, שהם אכלו בצאתם ממצרים; ואילו בחג הסוכות הם זוכרים את הסוכות שהם ישבו בהן במדבר אחרי צאתם ממצרים.

ובשיטה דומה יהיה עלינו לפרש גם את הזמנים, שנקבעו בתורה לחג הסוכות. זמנו הוא

"באספך את מעשיך מן השדה" (שמות כג, טז) וגם "בחמשה עשר יום לחדש השביעי" (ויקרא כג, לד). שני הזמנים האלה מתאימים יפה למשמעות החקלאית של החג; שהרי חג האסיף ראוי לחול בזמן אסיפת הפירות; והואיל והחמשה עשר לחדש השביעי הוא סוף עונת החום, הרי זה הוא גם התאריך שראוי לקבוע בו את חג האסיף¹. כנגד זה רק אחד משני הזמנים האלה מתאים למשמעות ההיסטורית של החג. שהרי זמן אסיפת הפירות איננו עניין לסוכות, שישראל ישבו בהן במדבר. אולם אפשר לומר, שראוי לזכור את הסוכות של המדבר בחמשה עשר לחדש השביעי. שהרי כבר אמרנו, שחג הסוכות — כחג בעל משמעות היסטורית — הוא המשכו הישיר של חג המצות. כמו כן אין ספק, שיש הקבלה ברורה בין החמשה עשר לחדש הראשון, שהוא זמנו של חג המצות — לבין החמשה עשר לחדש השביעי, שהוא זמנו של חג הסוכות. ועל פי זה נוכל להבין את משמעות שני התאריכים האלה. בחמשה עשר לחדש הראשון יש לזכור את יציאת מצרים; שהרי יציאת מצרים היא ראשית ישראל; ולפיכך יש לזכור אותה בגבורתו של החדש הראשון לחדשי השנה. ואילו בחמשה עשר לחדש השביעי יש לזכור את תקופת המדבר. שהרי כל המטרה של יציאת מצרים הושגה רק במדבר; וכל המעלות הטובות, שישראל קנו במצרים, הגיעו לשלמותן רק בתקופת המדבר. במדבר זכו למן ולסיפוק צרכיהם בארץ לא זרועה, ושם זכו לשבת ולמעמד הר סיני ולמתן תורה. ולפיכך יש לזכור את תקופת המדבר בגבורתו של החדש השביעי, שהוא חודש השבת של השנה. שכן קדושת השביעי וקדושת השבת מבטאת תמיד את שלמות כל המעלות; ולפיכך בחודש השביעי יש לזכור את תקופת המדבר, שכל המעלות של יציאת מצרים הגיעו בה לידי שלמותן.

ואפשר, שהיחס הזה שבין חג המצות לבין חג הסוכות כבר נרמז לישראל בשעת יציאת מצרים. שהרי המסע הראשון של יוצאי מצרים היה מרעמסס לסוכות (שמות יב, לו). בצאתם מרעמסס הם נשאו עמם את בצקם טרם יחמץ, משארותם צרורות בשמלותם על שכמם (שם לד); ובדרך — או בהגיעם לסוכות — הם אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שם לט). ואילו המסע השני היה מסוכות לאיתם "בקצה המדבר" (יג, כ); ועל המסע הזה כבר נאמר, שה' "הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם" (שם כא). נמצא, שכך עלינו להגדיר את היחס שבין שני המסעות האלה: המסע מרעמסס לסוכות הגשים את עצם יציאת מצרים; משום כך במסע הזה הם נשאו ואפו את המצות, המסמלות את יציאת מצרים. ואילו המסע מסוכות לאיתם שבקצה המדבר כבר התחיל את תקופת המדבר; משום כך במסע הזה הם כבר הלכו בחסות ענני הכבוד, שהם אופייניים לתקופת המדבר. וסוכות עצמה היא המקום, שהם החליפו בו את הסמל של יציאת מצרים בסמל של תקופת המדבר. וכל הדברים האלה באים לידי ביטוי בשני החגים המקבילים הנהוגים לדורות. בחמשה עשר לחדש הראשון אנחנו זוכרים את יציאת מצרים על ידי אכילת מצות; ובתאריך המקביל לו — בחמשה עשר לחדש השביעי — אנחנו זוכרים את תקופת המדבר על ידי הישיבה בסוכות. המצות מזכירות את המצות, שיוצאי מצרים נשאו

עמם בעת המסע מרעמסס; והסוכות מזכירות את הסוכות, שהולכי המדבר ישבו בהן מאז המסע מסוכות.²

*

אולם נראה, שדברים אלה עדיין אין בהם כדי ליישב את כל הפרשות העוסקות בחג הסוכות. הם יכולים להיאמר במסגרת המצוה הכתובה בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא. כי החג נקרא שם "חג האסיף"; ובהתאם לכך נאמר אחר כך בפרשת משפטים, שזמנו הוא "באספך את מעשיך מן השדה". והדברים יכולים להיאמר גם במסגרת המצוה הכתובה בפרשת אמור. שהרי נאמר שם, שזמנו של החג הוא "בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ" (ויקרא כג, לט). שני הזמנים האלה מתאימים למשמעותו החקלאית של החג, והזמן הראשון מתאים גם למשמעותו ההיסטורית. בהתאם לכך הכתוב מביא אחר כך את כל המצוות המיוחדות לחג הזה: מצות ארבעה מינים ומצות שמחה (שם מ), המבטאות את משמעותו החקלאית של החג — ומצות סוכה (שם מב), המבטאת את משמעותו ההיסטורית. כנגד זה אין הדברים האלה יכולים להיאמר במסגרת המצוה הכתובה בפרשת ראה. כי החג איננו נקרא שם חג האסיף, אלא "חג הסוכות" (דברים טז, ג). אף על פי כן נאמר שם, שזמנו של החג הוא "באספך מגרנך ומיקבך" (שם), ונוהגת בו מצות שמחה (שם יד; טו). אולם זמן אסיפת התבואה מן הגורן ומן היקב איננו עניין למשמעותו ההיסטורית של החג, כפי שהיא באה לידי ביטוי בשם "חג הסוכות". וגם מצות שמחה קשורה רק למשמעותו החקלאית של החג. תדע שכן, שהרי בחג הפסח או בחג המצות, הנידון שם בתחילת הפרשה, אין מצות שמחה נזכרת כלל. זאת, כנראה, משום שהחג הזה נתפס שם — וכן בשאר כל המקומות שבתורה — רק כחג המזכיר את יציאת מצרים. כנגד זה מצות שמחה נזכרת שם כבר בחג השבועות, משום שחג זה נתפס שם רק על פי משמעותו החקלאית. ומכאן, שגם מצות שמחה, הנזכרת שם שתי פעמים ביחס לחג הסוכות, יכולה להיות קשורה רק למשמעותו החקלאית של החג. ולפיכך קשה להבין, על שום מה נקרא שם החג בשם "חג הסוכות", המבטא רק את משמעותו ההיסטורית של החג. משום כך, כנראה, נתן רשב"ם משמעות חדשה למצות סוכה. לדעתו, גם מצוה זו קשורה רק למשמעות החקלאית של חג הסוכות. ונביא כאן את כל דבריו כלשונם:

"למען ידעו דורותיכם, פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה סוכה ממש, וזה טעמו של דבר, חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך, באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן תירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ויאכילך את המן וגו', ולמה אני מצוה לך לעשות זאת, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ואכלת ושבעת ורם לבבך ושכחת את ה' וגו', ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת

2 חלק מהדברים האלה נאמר, כנראה, כבר על ידי רד"צ הופמן בפירושו אל ויקרא כג, מב, מג; והשוה גם ספורנו לשמות יב, לט.

את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתיים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזיכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב לבתלי רום לבבם על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה".

דברים אלה, שנאמרו על ידי גדול פשטני ישראל, הם נאים למי שאמרם; והם יפים גם בתוכנם וגם בבחיירות סגנונם. ונראה, שאפשר לפרש על פיהם גם את היחס שבין חג המצות לבין חג הסוכות. ולצורך זה נדון תחילה ביחס שבין שתי הפרשות, הסמוכות זו לזו בפרשת עקב: פרשת "כי תאמר בלבבך", הדנה ביציאת מצרים (דברים ז, יז—כו) — ופרשת "כל המצוה", שהובאה על ידי הרשב"ם, והדנה בתקופת המדבר (שם ח, א—יח).

הצד השווה שבשתי הפרשות האלה, שיש בתחילתן מצות זכירה. בפרשה הראשונה נצטוינו לזכור את יציאת מצרים: "זכר תזכר את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים" (ז, יח); ואילו בפרשה השנייה נצטוינו לזכור את תקופת המדבר: "וזכרת את כל הדרך אשר הוליךך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר" (ח, ב). והבדל זה שבין מושאי הזכירה תלוי בהבדל שבין נושאי שתי הפרשות. כי הפרשה הראשונה דנה בכיבוש הארץ; וישראל עלולים לומר בלבבם, "רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם" (יז). ועל כך משיבה התורה, שיזכרו את כל מעשי ה' ביציאת מצרים; שכן "המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאמת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוציאת ה' אלהיך — כן יעשה ה' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם" (יט). ונמצינו למדים מכאן, שזכירת הנסים של יציאת מצרים מועילה בשעת המלחמה עם מלכי כנען. ודבר זה איננו תלוי רק בכך, שגם יציאת מצרים וגם כיבוש הארץ נעשו על אפם ועל חמתם של מלכי האומות: של פרעה במצרים — ושל ל"א המלכים בארץ כנען; אלא הוא גובע מן הדמיון המהותי שבין שני המאורעות האלה: כאשר היו ישראל משועבדים במצרים, היתה סכנה נשקפת לעצם קיומו של העם; וישראל לא יכלו להינצל מן הסכנה הזאת אלא על ידי התערבות פלאית של ה', וכן היה הדבר גם בשעת כיבוש הארץ. שהרי כל מלחמה עלולה להסתיים בתבוסה — ותבוסה כבר מסכנת את עצם קיומו של העם; קל וחומר הדברים אמורים במלחמה זו, הנערכת עם גויים רבים, העולים על ישראל בכוחם ובמספרם, ואין ישראל יכולים לנצח אותם על פי מנהגו הרגיל של העולם. משום כך נצטוו ישראל לזכור את יציאת מצרים בשעת המלחמה על ארץ כנען; כי היד החזקה שהוציאה אותם מארץ עבדותם — היא גם שתנחיל אותם את ארץ ירושתם.

ויש עוד סיבה נוספת לכך, שמצות זכירת יציאת מצרים חלה בייחוד בשעת כיבוש הארץ. כי הצד השווה שבין שני המאורעות האלה, שישראל ניצלו בהם מן הסכנה על ידי מעשה חד-פעמי של גבורת ה', ולב כל אדם מתעורר, כאשר הוא רואה את ה' ממית ומחיה ומצמיח ישועה כהרף עין. משום כך נאמר לישראל, שיזכרו את ישועת ה' במצרים, בטרם ייצאו למלחמה עם ל"א המלכים. שכן בלילה אחד הוציא ה' את ישראל ממצרים; וכעין זה בשעה אחת יפיל בפניהם את חומות יריחו, ישליך אבנים על צבאות מלכי כנען; ובשבוע אחד של שנים יכניע בפניהם את כל יושבי הארץ וייתן להם את ארצם.

אולם כל הדברים האלה אמורים רק בפרשה הראשונה, הדנה בכיבוש הארץ; ואין הם

אמורים בפרשה השניה, הדנה בישיבת הארץ. בפרשה זו שוב אין כל מאבק בין ישראל לבין האומות; ואין כל סכנה נשקפת לעצם קיומו של העם; ולפיכך אין כל צורך בהתערבות ה', שיציל את ישראל באורח פלא. אלא ישראל יושבים בהשקט ובבטחה — איש תחת גפנו ותחת תאנתו. והארץ נותנת את יכולה בדרך הטבע על פי מנהגו הרגיל של העולם; ולא עוד, אלא הארץ הזאת היא ארץ טובה, ארץ נחלי מים, עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר; זו היא ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון, ארץ זית שמן ודבש. ודוקא משום כך נשקפת סכנה גדולה לקיומו הרוחני של העם; שהרי ישראל עלולים לחשוב, שאין הם זקוקים עוד לעזרת ה' כדי להבטיח את קיומם בארצם; אלא קיומם כבר מובטח בדרך הטבע על ידי האדמה הברוכה שהם יושבים עליה. בכוחם ובעוצם ידם הם מוציאים את לחמם מן הארץ, מרבים את בקרם ואת צאנם, את כספם ואת זהבם; ושוב אין הם זוכרים, שה' הוא הנותן להם כח לעשות את החיל הזה. אלא הם בוטחים רק בעצמם ובתושייתם להמשיך הצלחתם בארץ. ולפיכך אין די שיוזכרו עתה את יציאת מצרים כדי להינצל מסכנת הביטחון הזה. שהרי ביציאת מצרים נודעה יד ה' רק בנס חד-פעמי של גאולה מיד אויב; אך עדיין לא התגלה כח ה' בהבטחת הפרנסה יום אחרי יום, שנה אחרי שנה. משום כך נצטוו עתה לזכור בעיקר את תקופת המדבר. שכן בתקופת המדבר למדו ישראל, שגם הלחם שהם זקוקים לו לצורך פרנסתם תלוי ב"מוצא פי ה'". כי ה' איננו רק גואל ישראל מסכנה חד פעמית של אבדון; אלא הוא זן את העולם כולו בטובו ונותן לחם לכל בשר. הוא מפרנס את כל בראיו — מביצי כינים ועד קרני ראמים; קל וחומר שהוא מכלכל את יראיו, המשליכים עליו את יהבם. אמונה זו היא הלקח העיקרי של תקופת המדבר; וחובה על ישראל לשמור עליה, כאשר הם יושבים בארצם דור אחר דור. ישיבתם בארץ ישראל תהא בעיניהם רק המשך להליכתם במדבר; וכאשר הם מתפרנסים מן הארץ בדרך הטבע, יראו את עצמם כאילו הם אוכלים מן היורד מן השמים; וכאשר הם שותים את מימי הנחלים, הוצאים להם מים מצור החלמיש. וזו היא אמונה, שאיננה נקנית בנקל. שכן קל לראות את יד ה' בהצלה נסית חד-פעמית; וקשה הרבה יותר לראות את יד ה' בקיום הטבעי היום-יומי. ברכת הגאולה בוקעת מן הלב מאליה; ואילו ברכת המזון צריכה לימוד הנקנה רק באמונה גדולה.

והיחס הזה שבין גאולה לפרנסה בא לידי ביטוי בהיר במדרש חכמים: "ר' אלעזר אמר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה שנאמר ויפרקנו מצרינו וסמך ליה נותן לחם לכל בשר (תהלים קלו, כד, כה), מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום" (בראשית רבה כ, כב). הרי כאן הגדרה ברורה של ההבדל שבין גאולה לפרנסה: הכל יודעים, שהגאולה היא "פלאים" — שהרי היא באה תמיד כמאורע חד פעמי; כנגד זה הפרנסה נראית טבעית — שהרי היא מעשה שבכל יום. וכן גם היפוכו של דבר: הכל יודעים, שאדם זקוק לפרנסה "בכל יום"; ואילו הגאולה נראית תמיד כמאורע חד-פעמי. משום כך הקיש הכתוב גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה; כי אדם ניצול מן הסכנה בכל יום — כדרך שהוא זקוק לפרנסה בכל יום; והפרנסה היום-יומית היא פלא אלהי — לא פחות מן הגאולה החד-פעמית.

ועל פי הדברים האלה נוכל לפרש את מחלוקת החכמים ביחס להלל הנאמר בליל הפסח. כי המשנה (פסחים קיז, ע"ב) מחייבת לומר בליל הפסח רק הלל אחד — הוא הלל המצרי (תהלים קיג—קית); ואילו ר' טרפון בברייתא (פסחים קית, ע"א) מחייב לומר גם את הלל הגדול (תהלים קלו) — ויש אומרים: "ה' רעי לא אחסר" (תהלים כג). ומסתבר, שזו מחלוקתם: לדברי המשנה, די לומר בליל הפסח את הלל המצרי; שהרי בליל הפסח אנחנו מודים לה' על גאולת מצרים; וגאולה זו באה לידי ביטוי בהלל המצרי, הכולל את הפרק על צאת ישראל ממצרים (תהלים קיד). ואילו ר' טרפון סבור, שאין להזכיר את הפלא של הגאולה — בלי להזכיר בצידו גם את הפלא של הפרנסה. משום כך הוא מחייב לומר גם את הלל הגדול; שהרי הלל זה מקיש פרנסה לגאולה — בעצם הצירוף של "ויפרקנו מצרינו" אל "נותן לחם לכל בשר"; ולא נקרא שמו הלל הגדול, אלא "מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה" (פסחים שם); ור' טרפון עצמו, המורה לומר כאן הלל הגדול בליל הפסח — הוא, כנראה, מי שהורה לומר את הלל הגדול על ירידת גשמים (תענית יט, ע"א)³. ויש אומרים, שראוי לומר בליל הפסח את "ה' רועי לא אחסר"; שהרי אין לך פרק המבטא את הפלא של הפרנסה יותר מן המזמור הזה. והואיל והלל המצרי כבר ביטא את הפלא של הגאולה, ראוי לומר בצידו גם את המזמור הזה, המבטא את הפלא של הפרנסה. ולא עוד, אלא מזמור זה הוא עדיף על הלל הגדול; שהרי הלל הגדול רק מקיש פרנסה לגאולה; ואילו המזמור הזה מיוחד כולו לפלא הפרנסה היום-יומית; ולפיכך ראוי לומר אותו אחרי הלל המצרי, שאחד מפרקיו מיוחד כולו לפלא הגאולה החד-פעמית.

ונראה, שכל הדברים האלה באים לידי ביטוי בשני החגים הגדולים, הפותחים ומסיימים את כל מועדי ישראל. חג המצות מבטא את הפלא של הגאולה החד-פעמית; והמצות הנאכלות בו מכריות, שה' הוא גואל ישראל. כנגד זה חג הסוכות מבטא את הפלא של הפרנסה הבאה בכל יום; והסוכות, שאנחנו יושבים בהן בחג הזה, מורות, מה טיב ישיבתנו בארץ ישראל. כי עיני ה' נתונות בארץ הזאת מראשית השנה ועד אחרית שנה; והארץ נותנת את יבולה רק משום שה' שלח לה את ברכתו. כי ה' עונה את השמים, העונים את הארץ, העונה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר. משום כך כל האוכל מפרי הארץ ושבע מטובה יראה את עצמו כמי שאוכל מן מהשמים ושותה מים מצור החלמיש; וגם הבית שהוא יושב בו כל ימות השנה יהא בעיניו בבחינת סוכה: "כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים".

והקבלה זו שבין חג המצות לבין חג הסוכות באה לידי ביטוי גם בתאריכים שנקבעו להם: חג המצות הוא בחמשה עשר לחודש הראשון — וכנגדו חג הסוכות הוא בחמשה עשר לחודש השביעי. וחכמים גזרו גזירה שוה בין שני החגים האלה החלים "בחמשה עשר"; כי ההקבלה של התאריכים מורה על הקבלה של תכנים. משום כך אמרו, שחובה לאכול פת בסוכה בליל החמשה עשר לחודש השביעי — כדרך שחובה לאכול מצה בליל החמשה עשר לחודש הראשון (סוכה כז, ע"א). וכך יש לפרש את משמעות ההלכה הזאת: עצם

3 השוה "מקור הברכות" לזאב יעבץ, ברלין תר"ע, עמ' 61.

הישיבה בסוכה כבר מורה, שהישיבה בארץ ישראל היא פלא אלהי, הדומה לפלא ההליכה במדבר. ואילו אכילת הפת בסוכה בליל ראשון של חג מורה, שהפלא הזה דומה לפלא הגאולה; וכדרך שהגאולה החד-פעמית ממצרים היתה "פלאים" — כן הישיבה היום-יומית בארץ ישראל היא "פלאים".

ונמצינו למדים מכל זה: חג הסוכות איננו חג המקל בתוכו שתי משמעותות: משמעות חקלאית של "חג האסיף" — ומשמעות היסטורית של "חג הסוכות"; אלא יש לחג הסוכות רק משמעות חקלאית בלבד. הוא חג האסיף — וגם כחג הסוכות איננו אלא חג האסיף. שכן מצות סוכה איננה מצוה עצמאית הבאה להזכיר את הסוכות של המדבר; אלא מצות סוכה באה להגדיר את טיבו של חג האסיף: בחג האסיף אנחנו יושבים בסוכות; ובכך אנחנו מבטאים, שלא כוחנו ועוצם ידנו עשה לנו את החיל הזה, אלא ה' הוא שנתן לנו כח לעשות חיל. ומי שהושיב אותנו בסוכות בארץ לא זרועה — הוא שהושיב אותנו בארץ ישראל לאכול מפריה ולשבע מטובה; ולפיכך נאכל ונשבע ונברך את ה' על הארץ הטובה אשר נתן לנו.

ועל פי זה כבר יובן, שפרשת ראה מזכירה את שם "חג הסוכות" — אף על פי שהחג המתואר שם הוא רק חג האסיף, שזמנו הוא "באספך מגרנך ומיקבך", ונכפלה בו מצות שמחה. שכן גם מצות סוכה היא אחת ממצוות חג האסיף — וחג האסיף הוא עצמו גם חג הסוכות.

*

אולם נראה, שגם דברים אלה עדיין אין בהם כדי הסבר של משמעות סוכת החג. שהרי גם לפי השיטה הזאת עדיין אנחנו אומרים, שהישיבה בסוכה בחג הסוכות דומה לאכילת המצה בחג המצות; וכדרך שמצוה לאכול מצות בחג המצות כדי לזכור את המצות של יציאת מצרים, כן מצוה לשבת בסוכה בחג הסוכות כדי לזכור את הסוכות של תקופת המדבר. אולם דמיון זה בין אכילת המצה לבין ישיבת הסוכה איננו בא לידי ביטוי בלשון הכתוב. שהרי חג המצות נזכר בתורה בשבעה מקומות⁴; ובכל שבעת המקומות האלה נאמר בפירוש, שמצוה לאכול מצות בשבעת ימי החג; ובחמשה מתוך שבעת המקומות האלה נאמר, שהמצות הן זכר ליציאת מצרים⁵. שונה הדבר בחג הסוכות. גם חג זה נזכר בתורה בשבעה מקומות⁶; אולם המצוה לשבת בסוכה נזכרת רק פעם אחת: "בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת" (ויקרא כג, מב); ורק שם נאמר, שהסוכה היא זכר לסוכות של המדבר. והבדל זה שבין אכילת המצות לבין ישיבת הסוכה בולט בייחוד בפרשת אמור ובפרשת פינחס וכן גם בפרשת ראה. ונביא כאן תחילה את שני הפסוקים המקבילים שבפרשת אמור.

- 4 שמות יב, יד—כ; יג, ג—י; כג, טו; לד, יח; ויקרא כג, ו—ח; במדבר כח, יז—כה; דברים טז, ג, ד, ח.
5 טעם זה נזכר בכל המקומות שהובאו בהערה 4 — למעט רק ויקרא, במדבר.
6 שמות כג, טז; לד, כב; ויקרא כג, לג—לו; לט—מג; במדבר כט, יב—לח; דברים טז, יג—טו; לא, י—יג.

חג הסוכות

חג הסוכות

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה
חג הסוכות שבעת ימים לה'
(ויקרא כג, לד)

חג המצות

ובחמשה עשר יום לחדש הזה
חג המצות לה'
שבעת ימים מצות תאכלו (ויקרא כג, ו).

בשני הפסוקים האלה נזכר שמו של החג: חג המצות או חג הסוכות; אך בחג המצות נזכרת גם מצות אכילת מצות; ואילו בחג הסוכות אין רמז למצות ישיבת סוכה. וכעין זה אנחנו מוצאים גם בפרשת פינחס:

חג הסוכות

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי וגו'
וחגתם חג לה' שבעת ימים
(במדבר כט, יב).

חג המצות

ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג
שבעת ימים מצות יאכל
(במדבר כח, יז)

שני הפסוקים האלה אינם מזכירים את שמו של החג. אף על פי כן הפסוק הראשון מזכיר את מצות אכילת מצה, ואילו הפסוק השני איננו רומז למצות ישיבת סוכה. וכעין זה אנחנו מוצאים גם בפרשת ראה. פרשה זו איננה מזכירה כלל את שם חג המצות, אלא היא מזכירה רק את קרבן הפסח. אף על פי כן היא מצוה לאכול מצות שבעת ימים; והיא גם אומרת בפירוש, שהמצות הן זכר ליציאת מצרים. כנגד זה פרשה זו מזכירה את שם חג הסוכות; אף על פי כן אין היא אומרת, שמצוה לשבת בסוכה; אף אין היא רומזת, שהסוכה היא זכר לסוכות של המדבר.

שאלה אחרת מתעוררת ביחס לעצם הטעם, שהתורה נותנת למצות ישיבת סוכה. טעם זה דומה לטעם, שהתורה נותנת למצות אכילת מצה; והצד השווה שבשתי המצוות האלה, שהתורה תולה אותן במאורע הקשור ליציאת מצרים. אולם נראה, שרק הטעם הניתן למצות אכילת מצה מתקבל על הדעת בלא קושי. שהרי נאמר כבר בפרשה של יציאת מצרים, שבצקם של יוצאי מצרים לא הספיק להחמיץ, ולפיכך אפו אותו עוגות מצות "כי לא חמץ". משום כך הרי זה מובן, שהמצות של חג המצות הן זכר למצות האלה, שנאפו ביציאת מצרים. שונה הדבר בישיבת הסוכה. שהרי לא נאמר בפרשות של המסע במדבר, שה' הושיב את ישראל בסוכות בהוציאו אותם מארץ מצרים. ונראה מכאן, שהסוכות לא היו חלק מהותי של המסע במדבר. ולפיכך קשה להבין, מה ראתה תורה לסמל את המסע במדבר דוקא על ידי הישיבה בסוכה.⁷

נראה אפוא מכל הדברים האלה, שיש לישיבת הסוכה גם משמעות נוספת; ובאותה משמעות אין זו מצוה כלל, ואף אין היא קשורה לסוכות של המדבר. ואותה משמעות

7 שאלה זו מתיישבת מאלה לפי שיטת ר' עקיבא, ש"סוכות ענני כבוד היו" (ספרא לויקרא כג, מב); ואפשר, שר' עקיבא לא אמר את דבריו אלא כדי ליישב את השאלה הזאת. אולם מסתבר, שפשוטו של המקרא הוא על פי שיטת ר' אליעזר, ש"סוכות ממש היו" (ספרא שם).

היא, כנראה, פשוטה ומובנת מאליה, עד שלא היה צריך לפרש אותה כלל. אלא שהתורה נתנה לישיבת הסוכה גם משמעות נוספת — מסיבה שנעמוד עליה בהמשך. והואיל ואותה משמעות איננה מובנת מאליה, רק היא לבדה נתבארה בכתוב. ורק במשמעות זו ישיבת הסוכה היא מצוה, המזכירה את הסוכות של המדבר.

ונראה, שזה עיקרם של הדברים: דרכם של חקלאים לשבת בסוכות בתקופת האסיף. שהרי השדות והכרמים הם רחוקים מן הבית; ולפיכך בהגיע ימי האסיף יוצאים מן הבית, ומקימים "סכה בכרם, מלונה במקשה" (ישעיה א, ח); והאוספים דרים בסוכות אלה כדי לקצור את התבואה, לבצור את הכרם, למסוק את הזיתים, לארות את התאנים ולגדור את התמרים. וכך הם שוהים בסוכות ימים רבים בכל חדשי הקיץ והחום. וכאשר מגיע האסיף לסיימו, הרי הם חוגגים את חג האסיף באותן הסוכות, שדרו בהן בכל ימי האסיף. ונמצא, שמקום העבודה נעשה מאליו למקום החגיגה. שהרי בסוכות אלה הם ראו, שה' בירך את מעשה ידיהם; משם יצאו כל בוקר כדי לאסוף את ברכת ה'; ולשם חזרו כל ערב כדי לנוח מעמל היום — על מנת לשוב בבוקר אל השדה אשר בירכו ה'. משום כך אין זה אלא טבעי, שיישבו אחר כך בסוכות אלה כדי לחוג את חג ה' ולהודות למי ששלח להם את ברכתו. וכדרך שאי אפשר לספר על יציאת מצרים אלא בשעה שמצה ומרור "מונחים לפניך", כך אי אפשר לברך על ברכת האסיף אלא בשעה שאדם יושב בסוכת האסיף, וכל ברכת האסיף "מונחת לפניך".

משמעות זו של סוכת החג היא מובנת מאליה, ולא היה כל צורך שהתורה תבאר אותה. שהרי חג האסיף הוא החג הטבעי ביותר של כל עם. כי האסיף החקלאי הוא יסוד הקיום של כל חברה אנושית; ולפיכך הרי זה מובן מאליו, שהעם עורך חג לאומי בתום ימי האסיף; כמו כן הרי זה מובן מאליו, שחגיגות האסיף נערכות בסוכות האסיף. וכל אלה הם דברים, שהתורה לא היתה צריכה לפרש אותם. כי היסודות הטבעיים, העולים מאליהם מטבע האדם, לא נתחדשו על ידי התורה, אלא הם נתקדשו על ידי מצוותיה; הם הנתונים של עולם החול, שהתורה בונה עליהם את בניין הקודש. משום כך לא היתה התורה צריכה לומר, שיש לחוג את חג האסיף בתום ימי האסיף; אף לא היתה צריכה לומר, שחג האסיף הוא גם חג הסוכות, וחוגגים אותו בסוכות. אך התורה היתה צריכה לומר, שיש לחוג את חג הסוכות כ"חג ה'". שכן בעולם החול חוגגים את חג הסוכות כחג לאדם. שהרי האדם הוא שכבש את הטבע ורתם אותו למטרותיו; בויעת אפיו עבד את אדמתו, עד שהוציא ממנה פרי הילולים. וכאשר הוא אוסף את יבול ארצו, הרי הוא גאה בכוחו ובעוצם ידו, שעשה לו את החיל הזה. וכך הוא יושב בסוכה של חול וחוגג בה את חג האסיף — לעצמו. ואילו בעולם הקודש של התורה חוגגים את חג הסוכות לה'; כי החוגגים יודעים, שה' הוא שנתן להם כח לעשות את החיל הזה; הוא שבירך את פרי אדמתם; ורק בזכות הברכה הזאת נתנה הארץ את יבולה, ועץ השדה נתן פריו. והרי הם יושבים בסוכות האסיף, אוכלים ושותים ושמחים, ומברכים את ה' שבירך את מעשה ידיהם; וכך הופכות סוכות החול לסוכות של קודש, ששכינה שורה עליהן.

משום כך אתה מוצא, שהתורה לא ביארה את משמעות הסוכה ברוב הפרשות הדגות

בחג הסוכות; ולא עוד, אלא עצם המצוה לשבת בסוכה לא נזכרה כלל בפרשות אלה. שכן סוכת החג איננה ביסודה אלא סוכה של חול, שחג האסיף מתקיים בה מאליה. וכדרך שהאסיף עצמו איננו מעשה של מצוה, כן הישיבה בסוכה בימי האסיף ובחג האסיף איננה מעשה של מצוה. ודוקא מפני שהסוכה היא ביסודה סוכה של חול, היא נעשית משכן לקדושת החג ומתקדשת בקדושתו. שהרי כל עצמו של חג הסוכות איננו אלא חגה של ארץ ישראל; וישראל מודים בו לה, שהושיב אותם בארץ חמדה לאכול מפריה ולשובע מטובה. אולם ישיבת ארץ ישראל עצמה איננה ביסודה אלא ישיבה של חול; וישראל יושבים בארץ זו כדרך שכל עם יושב בארצו. ולא נאמר בשום מקום בתורה, שארץ ישראל היא קדושה מכל הארצות; ואין התורה משבחת את ארץ ישראל, משום שהיא פלטרין של מלך, ואיירה מחכים, והיא מסוגלת לנבואה ולהשראת שכינה; אלא היא משבחת את ארץ ישראל, משום שהיא ארץ זבת חלב ודבש, המשופעת במים ובפירות משובחים. ואלו הן מעלות, שכולן בתחום החול; ויש כדוגמתן גם בארצות אחרות, שעמים אחרים יושבים בהן. ודוקא מפני שארץ ישראל היא ביסודה ארץ של חול, הרי היא קדושה מכל הארצות, והיא נעשית משכן לשכינה, ונביאים ואנשי קודש יוצאים ממנה. כי אין הקב"ה משרה את שכינתו על עם, שקדושתו ניכרת רק במקומות הקדושים ובזמנים המקודשים ובאנשים המיוחדים לקדושה; אלא שכינה שורה רק על עם, המקדש גם את חיי החול, וקדושתו ניכרת במקומות ובזמנים של חול ובאנשים החיים חיים של חול. משום כך אין התורה מונה בארץ ישראל אלא את מעלותיה כארץ של חול; שכן אלה העצים ואלה האבנים, שהעם חי בהם את חיי החול — הם הנעשים מרכבה לשכינה, ובהם מתבטאת קדושת ארץ ישראל. וכל האמור בארץ ישראל אמור גם בחגה של ארץ ישראל. חוגגים אותו על אסיף של חול, ויושבים בו בסוכות של חול. אך אלה הפירות שאספו אותם ואלה הסוכות שישבו בהן הם פירות של קודש וסוכות של קודש; שהרי הם מסמלים את חיי החול, שישאל מעלים אותם לחיים של קודש. וסוכת החג, שחוגגים בה את חגה של ארץ ישראל, היא עצמה ארץ ישראל בועיר אנפין. אוכלים ושותים בה ועושים בה מעשים של חול; וכל המעשים האלה מתקדשים בקדושת הסוכה, שאיננה אלא קדושת ארץ ישראל.

ועל פי הדברים האלה יש להבין את הפרשה היחידה, שישבת הסוכה נתפסת בה כמצוה, הבאה להזכיר את תקופת המדבר. פרשה זו נראית כסותרת את כל מה שנתבאר כאן. שהרי סוכת החג איננה מתוארת שם כסוכת האסיף, שיושבים בה ישיבה של רשות כדי לחוג את חג האסיף בסוכת האסיף; אלא סוכת החג היא סוכת המדבר; ומצוה לשבת בה כדי לזכור את הסוכות, שישאל ישבו בהן בתקופת המדבר. אולם נראה, שסתירה זו איננה אלא סתירה מדומה. שכן לאמיתו של דבר, שתי הסוכות האלה אינן אלא אחת; וסוכות האסיף, שישאל חוגגים בהן את חג האסיף, הן עצמן גם סוכות המדבר, שישאל ישבו בהן בתקופת המדבר. כי הישיבה בארץ ישראל איננה אלא המשך להליכה במדבר; ומי שהושיב את ישראל בסוכות המדבר הוא המושיב אותם בסוכות האסיף שבארץ ישראל; וכדרך שהאכיל אותם מן מהשמים והוציא להם מים מצור החלמיש, כן הוא מאכיל אותם מפירות הארץ ומשביע אותם מטובה.

נמצא, שכך עלינו לבאר את היחס שבין הפרשות השונות הדנות בחג הסוכות. ברוב הפרשות האלה הסוכה איננה אלא סוכת האסיף, שיושבים בה ישיבה של רשות. פרשות אלה מבטאות אפוא את עומק משמעותו של חג הסוכות, ששיבת החול שבארץ ישראל נתפסת בה כישיבה של קודש, וסוכות החול של חג האסיף נתפסות בה כסוכות של קודש. אלא שכל המשמעות הזאת של סוכת החג יכולה להתקיים רק מתוך ההנחה, שישאל יושבים בה מתוך אמונה שלמה בקדושת חיי החול של ישראל בארצו; והם יודעים, שלא כוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה, אלא רק ה' נתן להם כח לעשות חיל; ובשבתם בסוכות האסיף שבארץ ישראל הם זוכרים את ה', שזן ופרנס אותם במדבר, בארץ לא זרועה. אמונה זו וידיעה זו היא ההנחה המובנת מאליה של הפרשות האלה, התופסות את סוכת החג רק כסוכת האסיף, שיושבים בה רק ישיבה של רשות. ורק אם הנחה זו מתקיימת, הרי סוכת החול של האסיף נעשית מאליה לסוכה של קודש; וישיבת הרשות בסוכה זו הופכת מאליה לישיבה של מצוה.

אולם התורה יודעת, שהנחה זו איננה מתקיימת מאליה בכל התקופות ובכל הזמנים; וגדולה הסכנה, שסוכת האסיף של ישראל תהיה דומה לסוכת האסיף של אומות העולם, הסוגדות בחג האסיף לכותן ולעוצם ידן ותולות את הצלחתן בחכמתן ובתבונתן; וסוכת האסיף הנבנית במשמעות זו היא סוכה של חול גמור, שמקומה לא יכרינה בארץ ישראל. משום כך הוסיפה התורה מצוה מיוחדת באחת מפרשות חג הסוכות. בפרשה זו הופכת התורה עצמה את סוכת החול של ישיבת ארץ ישראל לסוכת המצוה של תקופת המדבר. כביכול, אין היא סומכת על ישראל, שיבינו מאליהם, שסוכת האסיף איננה אלא המשך לסוכת המדבר; אלא היא מבטאת את הרעיון הזה בצורה של מצוה מחייבת: מצוה לשבת בסוכות בחג האסיף כדי לזכור את סוכות המדבר; ובכח המצוה הזאת כבר הופכת סוכת החג מסוכה של רשות לסוכה של מצוה; וסוכת האסיף נעשית לסוכת המדבר — לא רק בכח האמונה של היושבים בה — אלא גם בכח המצוה המוטלת עליהם.

ועל פי הדברים האלה אפשר לומר, שמשונה מצות סוכה משאר כל מצוות התורה; שבכל המצוות אדם יוצא ידי חובת המצוה, אפילו אין הוא מכיר את טעמה; ואילו מצות סוכה מתקיימת כהלכה, רק אם היושב בסוכה יודע על שום מה הוא יושב בה: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים". והבדל זה שבין מצות סוכה לבין שאר כל המצוות מתקבל מאליה על פי כל מה שנתבאר כאן. שכן בכל מצוות התורה הרי עצם מעשה המצוה מתחדש על ידי התורה; ואלמלא נכתבה המצוה בתורה, לא היו בני אדם מקיימים אותה. ודבר זה איננו אמור רק במצוות השמעיות, אלא הוא אמור גם במצוות השכליות. גם מצוות אלה נכתבו בתורה מתוך ההנחה, שבני אדם היו מתרשלים בקיומן, אלמלא נכתבו בתורה כמצוות ה'. שונה הדבר במצות סוכה; שהרי ברור מכל מה שנתבאר כאן, שבני אדם היו יושבים בסוכה בחג האסיף, גם אלמלא היתה זו מצוה עשה; והתורה עצמה מניחה, שחג האסיף נערך בסוכת האסיף; ואין חג האסיף קרוי חג הסוכות, אלא משום שחגיגת האסיף נערכת מאליה בסוכת האסיף. אף על פי כן נכתבה התורה את המצוה לשבת בסוכות בחג האסיף. אולם מצוה זו לא חידשה דבר מבחינת הנוהג המעשי, אלא היא רק שינתה את אופי הסוכה ואת

טעם ישיבתה: שוב אין זו סוכת האסיף, שיושבים בה כדי לאסוף את ברכת האסיף — אלא זו סוכת המדבר, שיושבים בה כדי לזכור את תקופת המדבר. ושינוי זה של אופי הסוכה וטעם ישיבתה הוא כל מה שנתחדש על ידי מצות ישיבת סוכה. ומכאן, שאין אדם מקיים את המצוה הזאת, אלא אם כן הוא מבצע את החידוש שנתחדש בה; והרי הוא יושב בסוכה — לא כדי לאסוף את ברכת האסיף של ארץ ישראל — אלא כדי לזכור את הסוכות, שאבותינו ישבו בהן בארץ מדבר⁸.

כל הדברים האלה אינם אלא תוספת לשיטת הרשב"ם שהובאה לעיל. כי הרשב"ם כבר גילה, שמצות סוכה איננה מצוה עצמאית, המנותקת מן המשמעות החקלאית של חג האסיף; אלא מצות סוכה היא רק אחת מן המצוות הנוהגות בחג האסיף; והיא באה ללמדנו, שבתינו המלאים כל טוב אינם אלא כמין המשך לסוכות המדבר. ואילו לפי השיטה המוצעת כאן מצות סוכה איננה קשורה לבתינו, שמילאנו אותם ברכת האסיף, אלא היא קשורה לסוכות, שיצאנו מהן לעבודת האסיף. אותן סוכות האסיף אינן אלא כמין המשך לסוכות המדבר. וכאשר אנחנו יושבים בסוכות אלה בארץ ישראל, עדיין אנחנו רואים את עצמנו יושבים בסוכות בארץ לא זרועה; וכאשר אנחנו יוצאים מתוכן כדי לאסוף את יבול ארצנו, עדיין אנחנו רואים את עצמנו כמי שיוצאים ללקוט מן ושותים מים מצור החלמיש. שכן סוכות האסיף של ישיבת ארץ ישראל — הן הן סוכות המדבר של ארבעים שנות המסע במדבר.

8 נראה גם מדברי הטור בתחילת הלכות סוכה, שאין אדם מקיים את מצות סוכה כהלכה, אלא אם כן הוא מכיר את טעמה; וראה ב"ח שם. אולם ההסבר המוצע כאן איננו יכול להיאמר לשיטת הטור עצמו; שהרי ברור מדברי הטור, שהוא מפרש את מצות סוכה על פי שיטת הרמב"ן, שהיא השיטה הראשונה שהובאה כאן. ולשיטה זו, אין מצות סוכה קשורה כלל למשמעות החקלאית של חג הסוכות.